

počátcích mezinárodní směny vedou ke stále větším nerovnostem. Jak ostatně výstižně uvádí Holubec, jde o koncepci cirkulačního, nikoliv produkčního kapitalismu. Vzestup jedněch je v této optice vykoupěn relativním či dokonce absolutním úpadkem druhých. Jednotlivé zóny světového systému (centrum, semi-periferie, periferie) tedy představují spojené nádoby.

Stanislav Holubec v závěru své knihy přináší přehled rozsáhlé kritiky teorie světového systému. Zároveň jde dál, než je v přehledových pracích zvykem, protože systematicky nastiňuje i odpovědi na výtky kritiků, takže čtenáři zprostředkovává celý akademický dialog. Jde například o kritiku ekonomického redukcionismu, prázdnoty pojmů jádra a periferie v kontrastu s perspektivou koncepcí sítí a globálních měst, vágnosti konceptu semi-periferie, historické přesnosti, přehnaného holismu či zaměření na obchod namísto na produkci, neprokatelnosti konceptu nerovné směny, postulování bezpodmínečné nutnosti zbídačování periferie pro rozvoj jádra, eurocentrismu zdůrazňujícího pasivní charakter periferie.

Wallerstein navíc bere jako hotovou věc své východisko, že dochází k dlouhodobé divergenci světa a k prohlubování propasti globálních nerovností. Nenamáhá se tuto tezi systematicky dokládat s pomocí statistických údajů a empiricky obhajovat. Přitom celá diskuse je neskonale komplikovanější než si autor bez matematického vzdělání připouští a velmi připomíná obtížnou debatu o empirické prokázatelnosti globálního oteplování. Právě Holubec ve své práci přináší řadu empirických údajů z nejrůznějších zdrojů (včetně vlastních propočtů), které se snaží mapovat podobu nerovností, případně jejich vývoj. Také to představuje významný přínos jeho práce.

I přes diskutovanou kritiku nelze přehlédnout, že Immanuel Wallerstein před-

stavil jeden z nejdetailnějších a nejpropracovanějších konceptů formování světové ekonomiky, která ovlivňuje naše současné životy a s jejíž krizí se dnes zatím bezradně potýkáme. Mimo jiné proto stojí za to číst recenzovanou knihu Stanislava Holubce.

Karel Černý

Tomáš Sedláček: *Ekonomie dobra a zla. Po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. Praha: 65. pole 2009, 273 stran.

Během dvou let, které uběhly od jejího vydání, se v souvislosti s knihou ekonoma Tomáše Sedláčka událo leccos pozoruhodného. Kniha se stala bestsellerem, což v sociálních vědách u nás přinejmenším nebývá časté, dočkala se dokonce své anglické verze v nakladatelství Oxfordské univerzity, což je v českém prostředí věc ještě vzácnější, a zároveň dokázala být v podstatě ignorována odbornou veřejností (vyjma snad Jana Švejnara a Tomáše Halíka, jejichž poněkud nadsazeně nadšené komentáře zdobí zadní stranu publikace), nemluvě o známých autorových potížích při akademických obhajobách. To jsou přirozeně okolnosti z hlediska obsahu knihy podružné, nicméně o něčem svědčí. Na knihu se skutečně dá dívat jako na v mnoha ohledech problematickou disertační práci, která nesplňuje ani formální kritéria; rychlost, s níž kniha vznikala je zřejmá – je plná podivných odkazů na literaturu, chybných jmen, naprosto zbytečných sekundárních zdrojů a ještě zbytečnějších doslovných opakování téhož. Přitom textu stačilo věnovat jen trochu více péče, o čemž svědčí o poznání pečlivěji připravené přepracované vydání anglické. Zároveň však nelze nevidět, že kniha skutečně o něčem pojednává a že její smysl dalece přesahuje

hranice ekonomie. Sedláčkova *Ekonomie dobra a zla*, vycházejíc z širokého základu filosofie a společenských věd, má co říci také sociologům.

Autorovo zaměření je zjevně dvojí. Prvním jeho tématem, na něž odkazuje sám název, jsou historické proměny chápání toho, k čemu je dobré dobro a k čemu zlo – formulací Tomáše Sedláčka jde o kardinální otázku, „zdali se vyplácí konat dobro; zdali je ‚ekonomické‘ chovat se slušně a zdali z toho člověku plyne nějaký užitek“ (s. 184). Druhým zaměřením, pravděpodobně pro autora podstatnějším, neboť zkoumání dobra a zla mu částečně slouží jako prostředek k tomuto cíli, je hodnocení stavu ekonomie jako vědy, přičemž jde o to ukázat něco, na co ekonomové často zapominají, totiž že ekonomie vždy byla a stále je vědou společenskou.

Sedláčkovo zkoumání historických přístupů k řešení různých ekonomických otázek začíná u sumerského *Eposu o Gilgamešovi*. Autor si všímá toho, že v tomto eposu bylo zlo považováno za cosi vnějšího, představovala je příroda, která měla ovšem tu pozoruhodnou vlastnost, že ji bylo možné zkrotit a využít ve svůj prospěch, tak jako to mnohem později učinil svatý Prokop, který zapřáhl čerta do pluhu. Zkoumání přístupů k dobru a zlu pak pokračuje přes židovství, kde (pro sociology samozřejmě, pro ekonomy už méně samozřejmě) vstupují do hry Max Weber a Werner Sombart a kde se zlo stává morální kategorií, následuje dobro a zlo u epikurejců, stoiků, u Platona, Augustina, Tomáše Akvinského nebo Jana Amose Komenského. To vše nevyhnutelně směřuje k nejproslulejší obhajobě prospěšnosti určité formy morálního zla, neviditelné ruce trhu – oblíbenému zaklínadlu (nejen) ekonomů, jehož etický rozměr (přestože o etice se, jak píše Sedláček, mezi ekonomy nikdy příliš nehovořilo) spočívá v tom, že

egoismus jednotlivců je pro blaho celku nejen užitečný, ale dokonce nezbytný. Zde autor s nesmírnou chutí a důkladností říká to, co se sice občas ví nebo alespoň tuší, o čem se však jaksí nemluví, že totiž Adam Smith – tvůrce metafory neviditelné ruky – o ní v *Bohatství národů* nejen píše zcela okrajově, ale v kontextu dalšího svého díla (*Teorie mravních citů*) by s redukcí veškerého lidského jednání na racionální sobectví rozhodně nesouhlasil. Jako o tvůrci myšlenky nezbytnosti amorálního chování pro blahobyt společnosti píše Sedláček o nepříliš známém provokativním básníkovi Bernardu Mandevillovi, autorovi ve své době (i samotným Adamem Smithem) horlivě zavrhané básně nazvané *Bajka o včelkách aneb Soukromé neřesti, veřejné blaho*.

Jednostranný výklad neviditelné ruky trhu se stal fundamentem ekonomie, přičemž pro Tomáše Sedláčka představuje přesnou ilustraci toho, jakým způsobem funguje ekonomie jako věda. Pro ni není podstatné, co Adam Smith skutečně říkal, ale jak Smitha interpretují ekonomové. Původ tohoto sebevědomí ekonomů nachází Sedláček u Reného Descarta, z něž si tito vzali zálibu v matematice a v nadřazování intelektu nad materiálně, čímž získali racionalistickou pozici, „která dodnes ekonomům umožňuje vytvářet své modely, aniž by nutně měly pevnou návaznost na empirickou realitu“ (s. 143). Tato pozice sama o sobě není nikterak zavržená, naopak je nesmírně užitečná a dnes samozřejmá – tak jako weberovské ideální typy. Na tomto místě se však ožívuje teze Karla Poppera, podle níž nastane problém, když se začne věřit, že model dokáže zahrnout všechny možnosti, a vysvětluje tudíž vše. To Sedláček ukazuje na modelech zcela základních. Například *homo oeconomicus* – koncept, který má ambici vysvětlit veškeré lidské chování tím, že jedinec vždy

maximalizuje svůj užitek – v sobě skrývá hned dvě úskalí. Jednak je problematické obecně definovat užitek jinak než tautologií (užitek je užitek), jednak zkrátka není počítáno s možností, že člověk svůj užitek vždy nemaximalizuje.

Podobně ekonomie „provádí umrtvení světa“ a „odpojuje modely od reality“ třeba prostřednictvím latinské fráze „*ceteris paribus*“ („ostatní stejné“ – zjednodušení reality na proměny jen jediného parametru). Autor píše: „Protože v reálném světě *ceteris* není *paribus*, mají ekonomové mnoho prostoru pro fantazírování, aniž by jim v tom realita jakkoli kladla meze či stála v cestě. Středověk kypěl množstvím tancících andělů na špičce jehly, naši dobu ovládají marginální optimalizace. V tomto světle se však středověká diskuse o tom, kolik andělů se vejde na špičku jehly, zdá realističtější...“ (s. 205).“

Mezi výkladem o dobru a zlu Tomáš Sedláček průběžně upozorňuje na ekonomicky těžko uchopitelné fenomény, kdy se jedinci nechovají jako *homo oeconomicus*. V *Eposu o Gilgamešovi* je to přátelství, v židovství zas sobotní „ontologický odpočinek“, který neslouží k regeneraci pro další práci, ale k radosti z toho, co bylo vytvořeno. Jelikož matematizující ekonomické teorie nejsou schopny pojmout emocionálně motivované jednání, dostávají se ekonomové do pastí, v níž musejí volit mezi použitím či nepoužitím nefunkčního modelu a rezignací na vědecký přístup. „V ekonomii tak panuje dvojí potíž: v teorii musí ekonom ignorovat valnou většinu skutečného života; v praktickém ekonomickém životě pak musí ignorovat valnou většinu teorií. Ekonomie žije ve zvláštním stavu schizofrenie (s. 209).“

Sedláček postupně dochází k působivým závěrům. Ukazuje, že modely a teorie nebývají přijímány podle své užitečnosti, ale na základě jiných faktorů, z nichž nej-

silnějším je světonázor a sympatie konkrétního ekonomy či vědce. „Modely (...) nejsou akceptovány na základě souladu s realitou (...), ale na základě *souznění* s představou světa, jak v něj věříme nebo (častěji) chceme věřit. (...) V extrémním pojetí se i ekonomie stává náboženstvím (s. 219).“ Autor zde ordinuje ekonomům především pokoru před objektem jejich zájmu, což by mělo platit pro vědce bez výjimky. Sociologie mívá s ekonomii spory už proto, že spíš než racionálně kalkulující jedince vidí to, co se do ekonomických modelů nevejde. Obě vědy ale mají objekt zájmu stejný – společnost. A společnosti věnuje Tomáš Sedláček ta nejkrásnější slova celého textu: „Budeme věčně tápat v pokoře před živým mechanismem, který jsme nezkonstruovali – jako nechápající žáci, kteří před tímto kolosálním zázrakem stojí v úžasu a doufají, že se nezastaví, neboť stejně jako v legendě o pražském orloji jej nedokáže spravit nikdo jiný než mistr Hanuš, který jej stvořil (s. 210).“

V tomto smyslu je recenzovaná kniha Tomáše Sedláčka skutečně tím, co o ní na obálce píše ekonom Jan Švejnar – „osvěžujícím elixírem, který dodává inspiraci a vizi pro další bádání“.

Miroslav Paulíček

Susan Sontagová: *S bolesti druhých před očima*. Praha: Paseka, 2011, 113 stran.

Ústřední téma recenzované publikace *S bolesti druhých před očima* (poznamenejme zde, že text vychází z několika autorčinych přednášek), je dáno otázkou, jak lidé reagují na výjevy násilí v masových médiích, především na fotografiích v novinách a časopisech a samozřejmě také v televizi. Stylově dokonalý (odborný) esej, napsaný